

STATSMAKTERNA

OCH DET VETENSKAPLIGA ARBETET

LUNDS universitets dåvarande rektor avgav 1935 en årsberättelse, som omfattade ej mindre än tre akademiska år. Det gällde den kris- och sparsamhetsperiod inom svensk statsförvaltning, som närmast föregick den, i vilken vi nu befinna oss. Rektor meddelade där bl. a., att medan åttonde huvudtiteln i sin helhet under tiden 1914—1934 stigit från 15,34 % till 18,16 % av riksbudgeten, universitetens och Karolinska institutets samlade andel av huvudtiteln (de akademiska sjukhusen ej inräknade) däremot hade sjunkit från 6,40 % till 3,76 %. I den innevarande år antagna riksstaten är ifrågavarande andel av åttonde huvudtiteln (om anslaget till kristillägg ej medräknas i denna) nere under 2,60 %. Med hänsyn till de ändrade grunderna för folkskolans finansiering — staten har ju på 30-talet övertagit en allt större del av dessa kostnader — bör denna sifferjämförelse ej pressas för hårt. Men i stort sett torde den dock visa tendensen i utvecklingen av statsmakternas intresse för akademisk forskning och undervisning under de senaste trettio åren i förhållande till omvårdnaden om andra kulturändamål.

Den nämnda årsberättelsen knöt till 1935 års siffror följande reflexion: »Förhållandet är värt att beakta, vare sig bakom det samma döljer sig ett överlagt tillbakasättande av universiteten eller det blott gäller ett oöverlagt fasthållande i denna punkt vid kristidens nödtvungna inskränkningar.» Orden äga som synes oförminskad eller ökad giltighet i dag. Troligen har finansdepartementets legitima indragningsnit under kriget satt sin starkaste prägel på denna del av åttonde huvudtiteln.

Det får å andra sidan ej glömmas, att under de senaste åren vissa betydelsefulla åtgärder förberetts under statsrådet Bagges ledning för att åstadkomma någon rättelse i dessa missförhållanden. Främst gäller detta den *tekniska* forskningen, som dock så gott som helt faller utanför universiteten, om vilka här närmast är fråga. Stort intresse för dessa ha däremot tre utredningar från den sista tiden. En av dem har redan framlagt planer till inrättande av ett *samhällsvetenskapligt* forskningsråd med förslags-

vis 200,000 kronor om året att fördela i anslag. Den andra är sys-selsatt med att utreda motsvarande möjligheter på det *medicinska* området. Den tredje slutligen har just i dagarna tillsatts och gäller den *naturvetenskapliga* forskningen till skillnad från dess tekniska tillämpningar. Medan de två förstnämnda avse åtgärder, som organisatoriskt huvudsakligen skulle vidtagas utanför universitetens ram, synas direktiven i det tredje fallet även innefatta en eventuell utbyggnad av lärosätenas organisation.

Hur värdefulla än de initiativ äro, som ligga bakom dessa tre utredningar, få dock ett par synpunkter icke lämnas obeaktade. Det ena är, att forskningsanslag, hur nödvändiga de än i och för sig äro, dock aldrig kunna till fullo ersätta fasta tjänster för vetenskaplig forskning och undervisning. Endast de sistnämnda sätta en vetenskapsman, allra helst om han har eller ämnar bilda familj, i stånd att planera sitt arbete på längre sikt med trygghetskänsla för framtiden. Forskningsunderstöd av oviss varaktighet kunna, ehuru högeligen värdefulla, i vårt samhälle aldrig ersätta en fast anställning.

Den andra väsentliga begränsningen i de åtgärder, som hittills vidtagits eller planerats, är, att de endast omfatta vissa vetenskapsgrenar. Hela den teologiska fakulteten är lämnad utanför, och — vilket måhända är ännu betydelsefullare — detsamma gäller den humanistiska sektionens kärnämnen: filosofi, historia (begreppet samhällsvetenskap har fattats tämligen snävt), arkeologi, litteratur- och konsthistoria och hela raden av filologiska discipliner. Statsmakterna ha till synes hittills inskränkt sin uppmärksamhet till de ämnen, som direkt eller indirekt kunna väntas ge materiell avkastning. Detsamma synes i rätt hög grad gälla de allmänna riktlinjerna i universitetskanslerns nyss avgivna petita för nästa år. Det får dock ej förbises, att flera av de ännu så länge försummade vetenskaperna äro av den största betydelse för vårt nationella liv i de påfrestningar, som kunna väntas i den ovissa framtid vi gå till mötes, och väsentliga för vår prestige i den stora kulturvärlden. Att dessa vetenskaper i allmänhet kunna synnerligen effektivt främjas med vida mindre kostnad än de flesta naturvetenskaper, borde i varje fall ej tala till deras nackdel. Det lider heller intet tvivel, att penningunderstöd även för dem är av mycket stor vikt. För att taga blott ett exempel: utgivandet av sådana outhärliga källserier till vår historia som Sveriges traktater med främmande makter och riksrådets protokoll är sedan årtionden avbrutet.

Det väsentligaste ur dessa vetenskapers synpunkt torde dock ligga på det universitetsorganisatoriska området. Eftersom här saknas den anknytning till näringslivet, som en del natur- och »sammhälls»-vetenskaper äga, gäller för de humanistiska disciplinerna i särskilt hög grad, att möjligheten till mera omfattande forskning är beroende av tjänst vid högskola. Av stor betydelse härvidlag är nyrekryteringen av den akademiska lärarkåren eller, annorlunda uttryckt, docentproblemet. 1939 framlades av tillkallade sakkunniga en rad förslag på detta område, av vilka de ojämförligt viktigaste hittills av statsfinansiella skäl ej kunnat föranleda någon åtgärd. Då direktiven för de nyss tillkallade kommitterade för den naturvetenskapliga forskningen även beröra forskarstipendier och andra problem, som sammanhånga med docentinstitutionen, synes tiden nu vara mogen för att upptaga 1939 års förslag till förverkligande, naturligtvis under hänsynstagande till det sedan dess reducerade penningvärdet.

Särskilt viktigt men också särskilt svårt är därvidlag skapandet av förbättrade och säkrare normer för docenttjänstgöringens tillgodoräknande för befordran och lönetur på andra verksamhetsområden. Utan sådana bestämmelser blir universitetsbanan än riskfylldare, än vad den i och för sig behöver vara, och fara uppstår därmed, att universitetet gå miste om utmärkta krafter. Det bör i detta sammanhang särskilt uppmärksammas, att inom läroverken docenterna sedan fem år tillbaka av formella skäl gått miste om tillgodoräkningsmöjligheter, som de haft ända sedan 1870-talet, och att en riksdagsskrivelse från 1939 i denna sak ännu ej föranlett någon åtgärd.¹

Man måste vidare taga ställning till de problem, som skapats dels av den vetenskapliga utvecklingen, dels av den våldsamt stegrade tillströmningen av studerande. Det finns otvivelaktigt lärostolar, vilkas ämnesområden numera äro för stora för att ens hjälpligt kunna behärskas av samme forskare, och där alltså en delning är nödvändig ur saklig synpunkt. Likaledes är det uppenbart, att ämnen med upp till hundra studerande för de lägre examina ställa sådana krav i fråga om undervisning och examination, att professors och den eventuella docentstipendiatens möjligheter till egen vetenskaplig forskning (vilken det dock är docentstipendiets egentliga syfte att möjliggöra) måste inskränkas på ett sätt, som i längden är för vetenskapen och universitetens an-

¹ Se SOU 1939: 41, s. 103 f. och 112 ff.

seende särdeles menligt. Även här är inrättandet av nya tjänster påkallat. Om detta sedan i varje särskilt fall bör ske genom dubblering och delning av professurer eller möjligen genom inrättande av lägre lärartjänster för den propedeutiska undervisningen, är ett problem, som behöver utredas.

Även ett par mera principiella frågor borde snarast vara mogna för lösning. Den ena gäller skapandet vid universiteten eller anorstädes av särskilda tjänster för forskning. Den hittills här i Sverige så gott som undantagslöst följda principen, att vetenskaplig forskning måste vara förbunden med akademisk undervisningsskyldighet eller tjänstgöring i vissa lärda verk, kan otvivelaktigt i vissa fall hindra, att en vetenskapsmans förmåga användes på det sätt, där den kommer bäst till sin rätt. I detta sammanhang förtjänar också nämnas det från Amerika kända systemet med »sabbatsår» för universitetslärare för att möjliggöra för dem att koncentrera något av sin tid på egen forskning.

Den andra viktiga principfrågan avser den svenska universitetsorganisationens stora stelhet. Antalet tjänster i varje ämne är fastställt, att möjligheten att erhålla en sådan blir därför i alltför stor utsträckning en fråga om när vederbörande råkar vara född och vilka kolleger han har inom sitt ämne. Konsekvensen blir, att medan konkurrensen i somliga ämnen någon gång kan vara relativt obetydlig, det i andra kan inträffa, att flera mycket högt förtjänta vetenskapsmän bli utan. Och då, som redan sagts, inom de humanistiska disciplinerna möjligheten att under längre tid bedriva forskning i allmänhet är beroende av att vederbörande kan uppnå en universitetstjänst, innebär detta förhållande, att svensk humanistisk vetenskap undan för undan går miste om ett ej obetydligt antal goda forskarbegåvningar, som tvingas ut på andra banor, där de ej alltid komma till sin fulla rätt. Det kan ifrågasättas, om detta ur landets egen synpunkt är god ekonomi. Det förefaller till och med, som om ett vida mindre rikt land som Finland i detta avseende lyckats bättre tack vare möjligheten där att, när så prövas lämpligt, behålla förtjänta vetenskapsmän vid universitetet som extra ordinarie professorer. Något liknande eller ett system med ett antal rörliga professurer vore förtjänt av en ordentlig undersökning för vårt vidkommande. Det behöver knappast påpekas, hur svårt eller nästan omöjligt det numera är att få en personlig professur till stånd här, allra helst som dessa på senare tid gärna ha använts som första led i skapandet av nya fasta lärostolar.

Även andra problem av stor vikt för den humanistiska forskningen kunde förtjäna att nämnas. Till dem hör bl. a. skapandet för flera ämnen av någon blygsam motsvarighet till de naturvetenskapliga och arkeologiska ämnenas institutioner. De nuvarande gemensamma seminariebibliotekens otillräcklighet och trångboddhet är väl känd av alla, som haft med dem att göra. Att en humanistisk institutions driftkostnader skulle te sig ganska obetydliga i jämförelse med de flesta naturvetenskapligas och medicinskas, behöver knappast påpekas.

Det är av mycket stor betydelse för hela vårt kulturliv, att de humanistiska vetenskapernas relativt försummade ställning ej blir bestående även vid den vetenskapliga upprustning, som man får hoppas följa på den av kriget förorsakade »kulturpausen».